

RECENZJE

Joanna Haberko, *Ustawa o leczeniu niepłodności. Komentarz*, Warszawa 2016, ss. 468.

Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o *leczeniu niepłodności* (Dz. U. 2015, poz. 1087) to akt normatywny regulujący po raz pierwszy problematykę medycznie wspomaganą prokreacji. Stanowi on jednocześnie implementację aktów prawa Unii Europejskiej w zakresie działań podejmowanych na tkankach i komórkach ludzkich.

Powyższy akt normatywny zostaje poddany analizie przez wybitną specjalistkę w dziedzinie prawa medycznego oraz prawa rodzinnego doktor habilitowaną nauk prawnych profesor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Joannę Haberko. Autorka w swojej pracy naukowej szczególne miejsce poświęciła prawnym aspektom leczenia niepłodności oraz medycznie wspomaganą prokreacji, tematem pracy habilitacyjnej uczyniła cywilnoprawną ochronę dziecka poczętego w odniesieniu do stosowania procedur medycznych.

Struktura omawianego Komentarza jest charakterystyczna dla gatunku i stanowi odzwierciedlenie wewnętrznego podziału ustawy o leczeniu niepłodności. Właściwa część publikacji poprzedzona została słowem wstępnym, w którym autorka przybliżyła czytelnikowi problematykę regulowaną przez ustawę oraz tło jej powstania w tym przeszły i aktualny stan prawny. Komentarz składa się z trzynastu rozdziałów obejmujących kolejno następujące zagadnienia: przepisy ogólne, centra leczenia niepłodności, postępowanie z komórkami rozrodczymi i zarodkami w procedurze medycznie wspomaganą prokreacji, pobieranie komórek rozrodczych oraz dawstwo zarodka w procedurze medycznie wspomaganą prokreacji, rejestr dawców komórek rozrodczych, znakowanie, monitorowanie, przechowywanie, transport oraz kryteria bezpieczeństwa i jakości komórek rozrodczych i zarodków, ośrodki medycznie wspomaganą prokreacji i banki komórek rozrodczych i zarodków, wywóz i przywóz komórek rozrodczych, szkolenia, zadania ministra właściwego do spraw zdrowia w tym w zakresie kontroli i nadzoru, Rada do spraw Leczenia Niepłodności, przepisy karne i administracyjne kary, jak również zmiany w przepisach obowiązujących, przepisy przejściowe i końcowe.

Komentarz do ustawy o leczeniu niepłodności został napisany w sposób jasny i klarowny. Autorka precyzyjnie posługuje się terminologią medyczną oraz prawną, odwołuje się ponadto do polskiej oraz światowej literatury w zakresie medycznie wspomaganą prokreacji. W komentarzu zostały przybliżone poglądy doktryny oraz orzecznictwo, w szczególności Sądu Najwyższego, Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz sądów apelacyjnych.

Szczególną uwagę w publikacji poświęcono przepisom ogólnym komentowanego aktu normatywnego (Rozdział 1). Autorka wnikliwie omawia zawarte w ustawie definicje legalne, z których zdecydowana większość stanowi *novum* w polskim systemie prawnym. Terminologia ustawy zostaje poddana wykładni z uwzględnieniem kontekstu systemowego oraz przedstawieniem postulatów *de lege ferenda*. Komentarz, to pierwsza praca podejmująca w całości problematykę zawartych w ustawie definicji legalnych.

Publikacja Joanny Haberko została wydana w serii „Komentarze Praktyczne”. Stanowi ona doskonale źródło wiedzy nie tylko dla prawników, ale również dla przedstawicieli zawodów medycznych. Użyty w Komentarzu język czyni go przystępnym dla wszystkich osób zainteresowanych problematyką leczenia niepłodności i medycznie wspomaganą prokreacji. Autorka w sposób przejrzysty przybliżyła czytelnikowi złożone zagadnienia zawarte w omawianym akcie normatywnym. Pierwszy na polskim rynku wydawniczym komentarz do ustawy o leczeniu niepłodności to pozycja godna uwagi i polecenia.

Małgorzata Anna RADKOWSKA

Aly Götz, *Obciążeni – Eutanazja w nazistowskich Niemczech*, Wydawnictwo Czarne 2015, ss. 321.

„Eutanazja dla darmozjadów” – w myśl tej maksymy, nazistowskie władze po raz pierwszy przeprowadziły masowy mord na swoich własnych obywatelach. Aly Götz, profesor historii i dziennikarz jest czołowym badaczem, zajmującym się tematyką narodowego socjalizmu. W książce *Państwo Hitlera* wykazał korelację pomiędzy działaniami wojennymi i Holocaustem a stabilnym standardem życia Niemców w trakcie drugiej wojny światowej. W tytule *Obciążeni – Eutanazja w nazistowskich Niemczech* podjął się karkołomnej pracy mającej na celu dokładne przestudiowanie zagadnienia, pomimo sprzeciwu wielu środowisk.

We wstępie za tytułowanym *Henryk. I Louise S. – Bezimienni zmarli* autor ujawnia powody, dla których przez wiele lat temat ten był tabu w społeczeństwie niemieckim. Zachowywano milczenie przez wzgląd na żyjących krewnych ofiar eutanazji. Autor wskazuje, jak bardzo absurdalny jest ten argument, wciąż używany siedemdziesiąt lat po tych wydarzeniach. Pragnie on nie tylko litować się nad ofiarami czy potępiać zbrodniarzy, ale również podnieść kwestię stosunków społecznych i postawy osób znajdujących się pomiędzy nimi. To właśnie w imieniu krewnych pomordowanych pisarz dokonuje rozliczenia i nagłaśnia to wydarzenie.

W części *O jeden wyrzut sumienia mniej* przytoczono czytelnikom ważne pytanie, mające dalszy wpływ na rozwój nazistowskiej eutanazji. Zostało zadane na corocznym zjeździe saksońskich neurologów w 1922 r. i brzmiało ono: „Czy lekarzowi wolno zabijać?”. Autor zaprezentował tu postawę lekarzy, urzędników i społeczeństwa niemieckiego, którzy dopuszczali eutanazję osób cierpiących na upośledzenie fizyczne lub psychiczne. Aly Götz przedstawił wszystkie czynniki, na gruncie których zrodziła się idea masowego mordu; propagowanie przez ówczesnych lekarzy idei łagodnej śmierci, społeczne przyzwolenie na eutanazję, odciążanie personelu medycznego czy wysokie koszty opieki ponoszonej przez „darmozjadów”.

W kolejnych trzech rozdziałach: *Akcja T4 utajniona i powszechnie znana*, *Przeniesieni zaginieni zapomniani w Berlinie* oraz *Relacje z archipelagu komór gazowych*, opisano narodziny oraz kształtowanie się operacji T4. Autor dowiódł, że proceder ten był wysoce skuteczny i zbiurokratyzowany. Pomimo jego tajności, większość społeczeństwa doskonale wiedziała czym zajmuje się *Towarzystwo Użyteczności Publicznej dla Transportu Chorych dla Państwowej Wspólnoty Pracy Rzeszy na rzecz Zakładów Opiekuńczo-Lecznicych*. Przytaczane są relacje nielicznych, którzy dzięki pomocy bliskich i kościoła przeżyli pierwszy próbny etap akcji T4. Na tym etapie wymyślono wzór metody eksterminacji, która z czasem zostanie zaadaptowana na terenach okupowanych.

Przesiedlenie, wojna i mordowanie chorych to ta część książki która koncentruje się na wdrażaniu w życie planu T4 podczas pierwszych lat okupacji w Polsce i na Litwie. Pisarz wymienia liczbę ofiar oraz zakłady i osoby dokonujące masowej eksterminacji chorych. Wszystko to było podyktowane stworzeniem nowej przestrzeni życiowej dla Niemieckich osadników. Zaczęto wykorzystywać znane już metody i udoskonalać je w celu usprawnienia procesu mordu.

Ewidencja upośledzonych noworodków, Mózgi dziecięce dla wspaniałej nauki i *Eutanazja w dniu powszednim kliniki dziecięcej* ukazują jeden z najmroczniejszych aspektów nazistowskiej eutanazji. Za morderstwami ponad dziesięć tysięcy dzieci upośledzonych fizycznie lub psychicznie odpowiedzialna była nie tylko operacja T4. W tę zbrodniczą

działalność włączyły się inne podmioty, między innymi Komitet Rzeszy. Autor ukazuje, jak niemieccy naukowcy starali się udoskonalać technikę mordy, wykorzystując przy tym pozyskany materiał do własnych badań. Eutanazja na stałe wdrożyła się w nazistowską praktykę lekarską dla słabo rokujących przypadków. Z tego powodu traktowano ją jako alternatywną i ostateczną terapię, która miała za zadanie skrócić męki dziecka. W rozdziałach *Ryzykowana Terapia: propozycja dla rodziców* i *Ostatnia oznaka życia dziecka* przedstawione są świadectwa lekarzy i rodziców, którzy z różnych powodów zdecydowali się na ten krok. Dla pisarza szokujący wydaje się fakt, iż lekarze badali i spoufalali się z ufającymi im dziećmi, a potem mordowali je, gdy na skutek przebytych chorób przejawiały oznaki psychicznego bądź fizycznego upośledzenia. Większość rodziców wypierała ze świadomości fakt zabójstwa i akceptowała taki stan rzeczy, tłumacząc się skróceniem cierpienia swoich pociech.

Autor poświęcił jeden rozdział na omówienie nagłego przerwania akcji T4 w 1941 r. Wskazał on czynniki, które sprawiły, że Adolf Hitler musiał zakończyć ów program. Führer doskonale wiedział, że aby zachować wewnętrzny państwowy ład w tym niespokojnym okresie, musi zatrzymać zabijanie chorych psychicznie Niemców. Zdaniem Alyego Götza, była to czysto polityczna kalkulacja.

Podejście niemieckich lekarzy zostało dokładnie omówione i przeanalizowane w rozdziałach *Eksperymenty na żywych i umarłych*, *Aspoliczni, kryminaliści i gruźlicy* oraz *Pomoc rannym śmierć wariatom*. Autor podkreśla fakt, że wielu nazistowskich lekarzy miało utopijną wizję świata pozbawioną ułomnych ludzi. Starali się oni stworzyć pewien model postępowania, który z czasem rozszerzyli na inne jednostki, nie tylko upośledzonych fizycznie bądź psychicznie. Nakreślone zostaje odhumanizowanie podejście części lekarzy i personelu medycznego, którzy zaczęli dostrzegać nie pacjenta, lecz: „Przypadek”, „Idiotę” czy „Element społeczny”. Profesor Götz wykazał, że naturalną konsekwencją takiego postępowania było wdrażanie nowych grup społecznych do programu eutanazyjno-badawczego. W pewnym momencie mordowano i torturowano już nie z powodów eugenicznych czy ekonomicznych, lecz w celu dobrej organizacji czasu pracy czy dla pozbycia się trudnych przypadków. Takie postępowanie miało swoje konsekwencje w zaufaniu obywateli niemieckich do instytucji państwa i lekarzy.

W części *Wieści z domów umierania* pojawiają się relacje osób, które przetrwały piekło takich ośrodków. Głód, nieludzkie eksperymenty i morderstwa stały się powszechne w miejscach, które kiedyś były szpitalami i ośrodkami leczniczymi. Autor powstrzymuje się od komentarza. Te świadectwa są nad wyraz czytelne i dosadne.

W rozdziale *Przesłanie zamordowanych*, autor opisuje historię urn z Konstancji. Jest to swoista synteza całego procesu eutanazyjnego w nazistowskich Niemczech, poruszająca każdy z wcześniej wymienionych aspektów.

Po wojnie temat ten był przemilczany przez społeczeństwo oraz władze. W *Słowie końcowym* Profesor Aly Götz wspomina o trudnościach, jakie spotykał podczas pracy nad książką. Lekarze i urzędnicy wszelkimi sposobami utrudniali dostęp do archiwalnych materiałów, jak i preparatach pozostawionych po ofiarach eutanazji. Nawet środowiska akademickie były nieprzychylnie jego pracy.

Obciążeni jest tytułem, który kompleksowo i wyczerpująco porusza temat eutanazji w nazistowskich Niemczech. Autor wykazał się wielką cierpliwością i determinacją, doszukując się prawdy o katach i ofiarach mordów. Ta żmudna praca zaowocowała stworzeniem książki podejmującej polemikę z tym kontrowersyjnym tematem, a jednocześnie przystępnej dla każdego czytelnika. Tym niemniej Aly Götz zachowuje wszelkie naukowe

standardy, wyczerpująco wymieniając cały materiał źródłowy, który posłużył mu do stworzenia książki. *Obciążeni* jest więc tytułem polecanym nie tylko historykom czy lekarzom, ale również osobom interesującym się tematyką drugiej wojny światowej, czy narodowym socjalizmem.

Piotr KIEREPA